

RS Global
Journals

Scholarly Publisher
RS Global Sp. z O.O.
ISNI: 0000 0004 8495 2390

Dolna 17, Warsaw, Poland 00-773
Tel: +48 226 0 227 03
Email: editorial_office@rsglobal.pl

JOURNAL	International Journal of Innovative Technologies in Economy
p-ISSN	2412-8368
e-ISSN	2414-1305
PUBLISHER	RS Global Sp. z O.O., Poland
ARTICLE TITLE	ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА КОРУПЦІЙНІ АСПЕКТИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
AUTHOR(S)	Гнатенко Валерій Сергійович
ARTICLE INFO	Hnatenko Valeriy. (2021) Gray Economy and Corruption Aspects as a Threat to the National Economic Security System. International Journal of Innovative Technologies in Economy. 1(33). doi: 10.31435/rsglobal_ijite/30032021/7428
DOI	https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30032021/7428
RECEIVED	05 January 2021
ACCEPTED	18 February 2021
PUBLISHED	22 February 2021
LICENSE	 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License .

© The author(s) 2021. This publication is an open access article.

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ТА КОРУПЦІЙНІ АСПЕКТИ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Гнатенко Валерій Сергійович,

*кандидат економічних наук, науковий співробітник ДЗ «Науково-практичний медичний
реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2659-9202>

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30032021/7428

ARTICLE INFO

Received 05 January 2021

Accepted 18 February 2021

Published 22 February 2021

KEYWORDS

shadow economy, informal economy, criminal economy, threats of national economy, economic security, mechanism of counteraction to shadow economy, market economy.

ABSTRACT

There is an urgent need for a comprehensive study and analysis of negative processes of deepening the level of second relations in the economy. The ghost economy is the result of the functioning and increasing signs of a systemic crisis in the economy, which arises due to the discrepancy and inadequacy of the methods used to implement market transformations. The spread of the gray economy occurred on the basis of the destruction of existing distribution relations and the construction of new ones, which significantly violated the established balance of economic entities interests, the parity of its separate spheres development, and the motivation for effective management. Another meaningful aspect is that the gray sector of the economy in any country really exists; it quickly reacts to changes in the implementation of the state economic life. That is why it is extremely important when studying the problem of increasing the scale of the gray economy is the prompt and rapid accumulation of information dealing with changes in its basic indicators. Hiding of tax revenues is a crime, and tax minimization, that is, an attempt to reduce their amount, is completely legal and provides the work of a large number of specialists in the field of tax law and accounting. But on the other hand, for economic entities operating in Ukraine, the critical threat is not the fiscal capability, but the uncertainty in the legislation and the political and economic life of the country.

Citation: Hnatenko Valeriy. (2021) Gray Economy and Corruption Aspects as a Threat to the National Economic Security System. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 1(33). doi: 10.31435/rsglobal_ijite/30032021/7428

Copyright: © 2021 **Hnatenko Valeriy**. This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. В умовах загострення світової фінансової кризи і продовження економічної та соціальної кризи особливе місце займає дослідження такого явища економіки, яке є універсальним для будь-якого економічного господарювання – тіньового сектора економіки. У контексті розвитку національної системи економічної безпеки необхідно особливу увагу приділити вивченню феномена тіньової економіки і дослідженню можливості мінімізації негативного впливу тіньової економіки на стан загального розвитку країни.

При цьому існує нагальна потреба в: розробці методичних рекомендацій щодо більш глибокого і всебічного дослідження тіньової економіки; у вдосконаленні нормативно-правової бази щодо реалізації функцій регулювання діяльності національного господарства та визначенні способів розрахунку масштабів тіньового сектора економіки.

Метою статті є дослідження залежності функціонування системи економічної безпеки країни від рівня тіньової економіки.

Результати досліджень. Цілком очевидно, що корупція і тіньова економіка є тісно переплетені і такі що породжують один одного явища. Проблеми їх існування є шість основних типів самодостатніх ідентифікованих корупційних і тіньових явищ:

1. зрощення бізнесу і влади,
2. економічна корупція,
3. кадрова корупція,
4. ідейна корупція,
5. тіньова економіка,
6. побутова корупція.

Корупція ставить під загрозу сам факт існування держави, виступає основною перешкодою для підвищення рівня життя населення, розвитку економіки, становлення громадянського суспільства, боротьби з організованою злочинністю. Тіньова економіка породжує корупцію, а корупція, в свою чергу, створює основу розквіту тіньової економіки. Причина та наслідок, мета і засіб тут настільки взаємопов'язані і переплетені, що створюють замкнуте коло.

По-перше, тіньова економіка може існувати і розвиватися в значних масштабах лише в умовах корумпованості всіх систем державної влади та управління. По-друге, тіньова економіка формує корупційні відносини у всіх тих сферах політики та економіки, від яких залежить її благополучне існування. По-третє, корупція змушує тіньову економіку залишатися в тіні і вести нелегальний бізнес. По-четверте, корупція створює основу для формування нових сфер і видів тіньової економіки. По-п'яте, тіньова економіка – фінансова основа корупції, а корупція – фінансова основа тіньової економіки.

Корупція є одним з найбільш небезпечних факторів в суспільному житті, що деструктивно впливають на стан не тільки національної безпеки держави в цілому, а й усіх її складових частин. Основна небезпека корупції як антидержавного і суспільно небезпечного явища полягає в її руйнівній дії на основи державного устрою і конституційні основи правового регулювання життя суспільства. Перш за все, це обумовлено тим, що діяльність корумпованих державних чиновників спрямована на отримання різного роду особистих або вузькокорпоративних благ (в основному матеріальних), а не на забезпечення сталого та ефективного розвитку державного устрою. Такий стан справ веде до зниження ефективності права і функціонування держави, безпосередньо протидіє його інтересам в різних сферах діяльності, а в ряді випадків створює безпосередню загрозу безпеці громадян, суспільства, держави. Особливу небезпеку корупційні процеси представляють в політичній, правовій, соціальній та економічній сферах суспільного життя.

Рівень тіньового сектора економіки держави безпосередньо залежить і регулюється владними структурами через нормативно-правові акти. Як наслідок, держава в змозі впливати на діяльність окремих галузей і господарських одиниць. Отже саме держава задає «правила гри» на ринку і регулює діяльність господарських одиниць з паралельним проведенням моніторингу діяльності, заради рівного доступу та рівних умов функціонування, тому що саме державні установи і повинні забезпечувати захист інтересів своїх громадян [1].

Ключовим моментом поліпшення ситуації зі станом тіньової економіки є перехід до визначення розміру тіньової економіки через загальносвітові і визнані в усьому світі показники вимірювання. Об'єктивним є визнання того, що тіньовий сектор економіки в будь-якій країні є надзвичайно динамічним явищем, оскільки швидко реагує на зміни економічного життя. Саме тому важливим аспектом є вивчення проблеми тіньової економіки, встановлення перешкод на шляху елімінації впливу і оперативне та швидке накопичення інформаційної бази даних (релевантної) за певними її параметричними змінами і траєкторією розвитку [2].

Тіньова економіка поділяється на чотири підтипи (сутність і зміст кожного підтипу визначені в таблиці 1), щодо масштабів і суб'єктів здійснення, а саме: неформальна економіка, незаконна економічна діяльність, «сіра» тіньова економіка, «чорна» або кримінальна тіньова економіка.

Таблиця 1. Характеристика основних підтипів тіньової економіки [3,4,5]

Категорія і рівні її застосування	Сутність і логіка визначення категоріального поняття
Неформальна економіка	господарська діяльність, яка розвивається поза державний облік і контроль, а тому не відображається в офіційній статистиці. «Тіньові» підприємства не перерозподіляють власні доходи до бюджетів та державних цільових фондів, вони не платять податки, максимізуючи власні прибутки.
Незаконна економічна діяльність	заборонена законом економічна діяльність працівників «білої» (офіційної) економіки, яка призводить до прихованого перерозподілу раніше створеного національного доходу. З точки зору суспільства в цілому, «друга» тіньова економіка не виробляє ніяких нових товарів або послуг: вигодами від «другої» економіки, користуються одні люди за рахунок втрат, які несуть інші люди.
«Сіра» тіньова економіка	економічна діяльність, пов'язана з виготовленням і реалізацією звичайних товарів і послуг, дозволена законом, але не реєструється (переважно дрібний бізнес).
«Чорна» або кримінальна тіньова економіка	заборонена законом економічна діяльність, яка пов'язана з виробництвом і реалізацією заборонених та дефіцитних товарів і послуг.

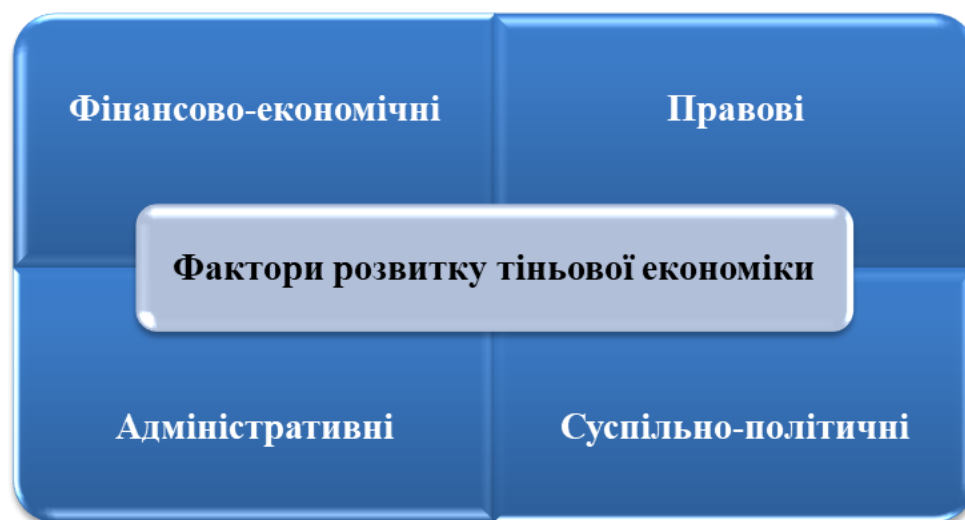

Рис. 1. Фактори розвитку тіньової економіки в системі економічної безпеки

Загалом розвитку тіньової економіки в системі економічної безпеки сприяють такі чинники (Рис. 1):

1) Фінансово-економічні:

- недосконалість податкової системи (податкові асиметрії, складність законодавства, співвідношення ефекту вигоди і покарання та інші);
- великомасштабні розкрадання бюджетних коштів (як пряме, так і недоцільне і незаконне їх використання);
- архаїчна структура фінансів.

2) Правові:

- суперечності та прогалини в законодавстві;
- лобіювання законів і законопроектів;
- слабка, корумпована система правоохоронних та судових органів;
- нерелевантне виконання державної програми системної боротьби з організованою професійною злочинністю через конфлікт інтересів і неявний підвідомчості справ;
- недостатня захищеність приватного бізнесу від зовнішніх втручань і захоплень.

3) Адміністративні:

- складність бюрократичних процедур і їх нежиттєздатність (малоефективність);
- слабка розвиненість інституту звернення громадян;
- недостатня зацікавленість в релевантності рішень адміністративного апарату, а також незначна відповідальність за їх катастрофічні помилки.

4) Суспільно-політичні:

- нестабільна кон'юнктура ринку, що призводить до відсутності стабільного розвитку і належної ідеології інвесторів і підприємців;
- деградація культури за допомогою неофіційною оплати послуг працівників бюджетних організацій за їх оплачувану працю;
- низький рівень соціальних благ, одержуваних найманими працівниками в легальній економічній діяльності. Це визначає формування потрібних тіньовій економіці трудових ресурсів.

Тіньова економіка за своєю суттю не є виключно «негативним процесом в економіці країни», оскільки є реакцією суспільства, окремих верств населення, власне людей, на неадекватні дії сучасної системи державного управління, влади (що стосується економічної спрямованості) або на недосконалість існуючої нормативної та законодавчої бази (кримінальні джерела).

Тіньова економіка була і швидше за все буде за будь-якої економіко-політичної системи, за умови, якщо у громадян є мінімальна економічна свобода. Важливим є тільки рівень неофіційної економіки. Наприклад, за даними МВФ найменший рівень неофіційної економіки в Європі має Швейцарія – 8%. Можна зробити висновок про силу «глобальної» тіньової економіки [6]. Але найважливішим моментом є не сам факт наявності тіньової економіки, а її структура. Так, в розвинених країнах більшість тіньової економіки становить так звана незаконна економічна діяльність – несплата податків малим бізнесом, мінімізація його витрат [7]. Вона за своєю природою не в змозі скласти конкуренцію економіці офіційній. В Україні ж значна частка «сірої» тіньової економіки - ухилення від сплати податків «великим» бізнесом і «чорна» або кримінальна тіньова економіка, яка навіть не враховується при підрахунку загального рівня тіньового сектора, – це кримінальні гроші. Навіть в структурі «чорної» тіньової економіки України істотно відрізняється від розвинених країн, в яких на першому місці стоїть зазвичай торгівля наркотиками і зброєю. В Україні майже всі гроші «чорної» економіки – це гроші, отримані завдяки контрабанді та корупції, за показниками якої Україна займає одне з перших місць серед країн Європи [8].

Одним з постулатів ринкової економіки є поняття рівності, рівність фізичних осіб – громадян країни, рівність всіх юридичних осіб, незалежно від форм власності і власників. Звичайно, з точки зору підприємств, важливим є рівність умов для ведення господарської діяльності. Як наслідок, обов'язком держави є забезпечення економічної безпеки галузей національного господарства через рівність умов ведення економічної діяльності.

Підприємство метою своєї діяльності ставить отримання прибутку. А в разі тіньової діяльності підприємство може отримувати прибуток, яка не є задекларованою, що, в свою чергу, призводить до «відмивання» і вивезення коштів за кордон. Отже, підприємства, які працюють в «тіні», мають кращі конкурентні переваги, що створює дисбаланс на ринку. Тому одним з головних завдань уряду є максимальне регулювання тіньового сектора національної економіки з подальшим реформуванням податкової системи.

В цілому можна виділити дві причини звільнення підприємств в «тінь». По-перше, це недосконала законодавча база, яка дає досить значні простори для юридичних маневрів і досить м'які покарання за недотримання її. По-друге, дуже жорсткі фіскальні умови ведення бізнесу, коли вирішується питання про існування підприємства.

Стан тіньової економіки нерозривно пов'язано з фіскальною політикою держави. Вивчення досвіду боротьби зі злочинами в сфері оподаткування розвинених країн показало, що система оподаткування є основним інструментом регулювання економіки. Оподаткування – це не тільки джерело великої частини доходів держави, а й один з найважливіших важелів державного впливу на сферу бізнесу. З підвищенням навантаження податкового тягаря в багатьох країнах світу потенційні вигоди від ухилення від податків стають все більш привабливими для платників податків. Щоб протистояти діям недобросовісних платників податків, порушення при оподаткуванні законодавством багатьох країн віднесені до податкових злочинів і провин.

Загальним в цій проблемі є те, що і в Україні, і за кордоном не всі бажають платити податки належним чином, але за кордоном проводять чітку різницю між мінімізацією податків і ухиленням від їх сплати шляхом приховування доходів. Приховування доходів від

оподаткування є злочином, а мінімізація податків, тобто спроби зменшити їх суму є цілком законною справою і забезпечує роботу великої кількості фахівців у галузі податкового законодавства та бухгалтерського обліку. Але, з іншого боку, для господарських суб'єктів є критичним не тільки фіскальне навантаження, скільки невизначеність в законодавстві і політичному та економічному житті країни. Особливо небезпечним є також непрозора методика визначення пільгових для оподаткування підприємств. Для забезпечення інформаційної та економічної безпеки діяльності підприємств, які бажають і працюють офіційно, необхідно докласти зусилля для регулювання тіньового сегмента економіки і забезпечити рівні умови для діяльності всіх підприємств.

У сучасних умовах господарювання одним з найважливіших аспектів забезпечення ефективної діяльності кожного підприємства є інформаційна безпека. Інформаційна безпека в аспекті боротьби з тіньовою економікою може розглядатися як рівність в економічних умовах господарювання. Метою системи забезпечення інформаційної безпеки має стати захист життєво важливих інтересів держави, суспільства та реального сектору економіки. Основою «життя» і метою діяльності будь-якого підприємства є отримання прибутку. А порушуючи умови конкурентної боротьби, окремі підприємства отримують кращі умови для ведення бізнесу.

В Україні визнана необхідність здійснення дієвої політики забезпечення достатнього рівня інформаційної безпеки, прийнятий ряд постанов, розроблені концепції, стратегії і програми, але відсутніх результатів не досягнуто. Для забезпечення інформаційної безпеки досить важливим аспектом є впровадження дієвого механізму захисту банківської і комерційної таємниці.

В ході виконання податковими органами своїх повноважень їм невідворотно стає відома інформація про платника податків, поширення якої може завдати шкоди діловим або приватним інтересам такого платника. Незважаючи на те, що дотримання державної таємниці окремо визнається обов'язковим (відповідно до чинного законодавства), не вказано, яким чином забезпечується також нерозповсюдження комерційної і особистої інформації платника податків, не деталізовані положення про відповідальність посадових осіб податкових органів за неправомірне поширення такої інформації.

Але поряд з негативними наслідками тотальної регулювання тіньових відносин варто відзначити і позитивні моменти, які особливо відчутні в світлі сучасних подій фінансової кризи. Внаслідок кризових явищ в економіці, доходи населення повинні були різко скоротитися, проте значна частина фізичних та юридичних осіб знайшла додатковий заробіток в тіньовому секторі і за рахунок цього змогла пережити кризу, оскільки тіньовий бізнес не обтяжений зайвим борговим навантаженням, не схильний до податкового тиску і не підвладний бюрократичним перешкодам. Завдяки цьому він виявився набагато стійким до кризи. Поки підзвітна державі економічна діяльність стрімко скорочується, тіньовий сектор майже не змінюється в абсолютних показниках, а щодо офіційного ВВП навіть помітно збільшується. Тіньовий заробіток дає можливість отримати додатковий дохід для бідних верств населення, які все одно витрачають свої приховані засоби, тим самим оживляючи національну економіку.

Обговорення результатів.

Держава може здійснювати такі заходи по боротьбі з тіньовим бізнесом:

- Організація просвітницької роботи серед населення за допомогою широких PR-компаній в ЗМІ (на телебаченні, радіо, в періодичній пресі, соціальних мережах та ін.), створення негативного образу тіньової економіки, де йдеться про шкідливий вплив на країну і населення; про величезний збиток, що наноситься суспільству цим явищем. Відхід від пасивного констатування фактів корупції і перехід до обговорення сутнісних сторін корупції як соціального феномена: його глибинних причин, конкретних механізмів активування його потенціалу, умов суспільного буття, що сприяють його швидкому генезису, і ін. Завдання таких заходів змусити «заробити» фактор громадянського суспільства в протидії тотальній корупції.

- Ведення активної профілактичної роботи правоохоронними органами для запобігання незаконної діяльності.

- Припинення нелегальної підприємницької діяльності на тій стадії, де вона формується, а організаторів даної діяльності беруть на облік і піддають адміністративному і кримінальному покаранню.

- Здійснення правоохоронними органами заходів щодо скорочення числа нелегальних підприємств.

- Здійснення діяльності по створенню більш вигідних умов розвитку легального бізнесу (вироблення законодавчих актів для полегшення здійснення діяльності легальних підприємств). У зв'язку з цим держава:

- 1) покращує податковий клімат;
- 2) знижує адміністративний тиск на легальні організації;
- 3) захищає власність і особистість підприємців і організацій від негативного впливу кримінального світу і чиновників, недобросовісно виконують свої безпосередні зобов'язання;
- 4) введення державних програм кредитування легального бізнесу;
- 5) усуває систему поборів і вимагань будь-якого прояву;
- 6) створює систему бізнес-інкубатора, навчання та перенавчання бізнесменів за участю держави та його засобів.

- Включення підприємствами в спеціальні етичні корпоративні кодекси пунктів, які стверджують, що виплата податкових платежів, корупційні оборудки з посадовими особами, засобами масової інформації, судовими органами неприпустимі.

- Самостійне регулювання підприємницькими об'єднаннями, асоціаціями і спілками, які діють легітимно, діяльність членів своєї організації, застосування до порушників штрафних санкцій та дисциплінарних заходів.

- Відмова легального бізнесу від ведення спільної діяльності з підприємствами тіншового сектора.

- Здійснення під контролем легального бізнесу наукових досліджень в різних сферах, пов'язаних з тіншовим бізнесом, дача юридичних консультацій особам з протидії незаконному бізнесу.

- Виступ громадських організацій проти нелегального бізнесу у всіх сферах своєї діяльності.

- Розвиток міжнародного співробітництва для вирішення проблем протидії національній та транснаціональній корупції з урахуванням інтеграційних економічних процесів на світовому рівні і високий ступінь криміналізації зовнішньоекономічної діяльності.

Незважаючи на протидію з боку держави, прийняття різних профілактичних, попереджувальних і каральних заходів, сучасна корупція охоплює все нові і нові сфери життєдіяльності, негативно позначаючись, перш за все, на політичній стійкості та економічній безпеці країни, підриваючи їх зсередини і створюючи реальну загрозу національній безпеці.

Для того, щоб протидіяти тіншовому бізнесу, фахівцям з економічної безпеки необхідно вибудувати цілий план по боротьбі з цією проблемою. Причому, якщо фахівці з економічної безпеки працюють в державному секторі, то заходи і способи боротьби будуть одні. Якщо ж фахівці працюють на підприємстві, ці заходи і способи будуть іншими. Це пояснюється тим, що компетенція фахівця, який працює на державу, є більшою, ніж у тих, хто працює на підприємстві.

Проблема тіншової економіки є актуальною в сучасному світі. Дана проблема становить одну із загроз економічній безпеці будь-якої держави. Удосконалення діяльності по боротьбі з корупцією треба пов'язувати з комплексним здійсненням правових, політичних, організаційних, технічних і фінансових заходів, що забезпечують розвиток необхідних механізмів, реалізація яких дозволить створити серйозні передумови для докорінної зміни ситуації в сфері протидії масштабним проявам корупції.

Висновки. Таким чином, щоб досягти позитивних аспектів в боротьбі з тіншовою економікою, перевести більшу частину в легальний сектор, мінімізувати негативний вплив, представляється доцільним реалізувати рекомендації та пропозиції щодо нівелювання тіншової економіки за допомогою релевантної системи економічної безпеки.

По-перше, за допомогою забезпечення економічної безпеки приділити належну увагу релевантному виявленню, запобіганню та припиненню злочинів і правопорушень в економічній сфері, що забезпечить реалізацію механізму відшкодування збитків для будь-якого суб'єкта правовідносин.

По-друге, оптимізація спільних дій всіх суб'єктів правовідносин з метою протидії тіншової економіки, даний механізм взаємодії правоохоронних органів з підприємницьким середовищем можливий, якщо останні побачать в цьому додаткову вигоду (рентабельність). Саме створення умов, при яких підприємцям буде вигідно вийти з тіні (за допомогою додаткового стимулювання

і посилення санкцій) забезпечить їх реальне бажання працювати в «чисту економіку», а додаткові переваги дозволять підвищити співпрацю з правоохоронними органами.

По-третє, налагодження і розвиток відповідної корпоративної культури, при якій робота в тіньовому секторі економіки буде немислима і чужа. Даний спосіб обумовлює необхідність громадського осуду осіб задіяних у тіньовому секторі, а так само позбавлення їх усіх благ зароблених незаконним шляхом, за допомогою їх безоплатного вилучення. Дана міра не тільки в короткостроковій перспективі буде вагомим статтею доходу бюджету країни, але і забезпечить додаткові кошти на цільові державні програми з розвитку економіки країни.

По-четверте, розглядати тіньову економіку через призму суттєвості, як для галузей, так і для регіонів. Цей принцип буде істотною підмогою розвитку конкурентоспроможності національної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобырев В.В. О воздействии государства на теневую экономику: принципы анализа, направления работы. *Менеджмент и бизнес-администрирование*. 2009. № 3. С. 32-55.
2. Радюкова Я.Ю., Федорова М.А. Некоторые аспекты государственного противодействия теневой экономике. *Социально-экономические явления и процессы*. 2014. Т. 9. № 11. С. 154-159.
3. Варналий С.С. Теневая экономика: сущность, особенности и пути легализации: монография. К., 2006.
4. Сытник Г.П. Принципиальные основы методологии разработки оптимальной стратегии национальной безопасности. *Управление современным городом*. 2004. № 2. С. 34-48.
5. Колесников В. В. Криминальная экономика в системе экономической криминологии: понятие и структура. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. 2016. № 2 (41). С. 16-9.
6. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? // *IMF Working Paper*. 2018. PP. 50-54.
7. Верещагин С.Г. Политика государства по борьбе с теневой экономикой, уклонением от уплаты налогов и противодействию легализации «грязных денег». *Бизнес в законе*. 2006. № 3-4. С. 38-55.
8. Гузенко О.П., Кадала В.В. Тіньова економіка як факторний сегмент загрози рівню економічної безпеки. *Правовий часопис Донбасу*. – 2020. – № 1 (70). – С. 54-63.